

DR. KELEMEN ROLAND

tanársegéd

Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kar

A polgári kor társadalombiztosítása

Társadalombiztosítási bíráskodás a polgári korban

Előszó

A munkásság helyzetének rendezése égető probléma volt a XIX. század végi Magyarországon is. Ennek okai egyfelől a munkások rendkívül rossz viszonyai voltak: munkakörülményeik, életkörülményeik; másfelől pedig egyre gyarapodó számuk, politikai mozgalmak térnyerése és radikalizálódása. A kérdés – nem büntető vagy karhatalmi¹ – megoldása a munkaviszonyra vonatkozó szabályok megalkotásával vette kezdetét, és ezek kiteljesedése után kezdődött meg átfo-góbb jelleggel a szociális jogalkotás.

Magyarországon az első szabályozás 1840-ben jelent meg. *A gyáarak jogviszo-nyairól szóló törvény*, amely például 12 év alatti gyermekeknek csak az egészsé-üknek és testi fejlődésüknek nem káros munkát engedélyezett.²

Az 1872-es első ipartörvény többek között kimondta, hogy 12 év alatti gyer-mek tanoncként nem foglalkoztatható. Gyárakban kötelező volt meghatározni a műhelyek rendjét, amely tartalmazta többek között a munkaidő tartamát, a munkabérfizetésre vonatkozó szabályokat, a munkásokkal való bánásmódot betegség vagy egyéb munkaképtelenség esetén és a felmondási időt. 12 éven aluli gyermek, ha 10 éves korát elérte, iparhatósági engedéllyel foglalkoztatható volt a gyárban. A törvény az összes munkásra nézve kötelezővé tette a délelőtti és délutáni fél-fél óra pihenőidőt. Rögzítette, hogy a munkabért pénzben kötelező fizetni, mégpedig hetenként, emellett tiltotta a munkabér áruban és szeszitalban való kiadását, azonban engedte, hogy megegyezés alapján a lakással, tüzelővel, rendes étellel, orvossal és orvossággal való ellátást a bérből levonják.³

---

1 A kriminalizáció tekintetében lásd bővebben: Szépvölgyi Enikő: Közveszélyes munkakerülők a XX. századi Magyarországon és a dologház intézménye. *Diskurzus*, 6 (2016) 1. sz. 36–48.; Szépvölgyi Enikő: Dologház, avagy a közveszélyes munkakerülőkkel szembeni védekezés büntetőjogi eszköze. *Sic Itur ad Astra*, 67 (2018) 149–169. Karhatalmi tevékenység tekintetében lásd bővebben: Vedó Attila: A Magyar Királyi Csendőrség karhatalmi tevékenységének szabályozása a dualizmus idején. *Rend-védelem-történeti füzetek*, 23 (2013) 31–34. sz. 171–184.; Vedó Attila: A Magyar Királyi Csendőrség karhatalmi fellépésének gyakorlata. *Rendvédelem-történeti füzetek*, 24 (2014) 39–42. sz. 143–154.; Vedó Attila: A haderő karhatalmi tevékenysége 1867–1918. *Rendvédelem-történeti füzetek*, 24 (2014) 39–42. sz. 155–165.

2 A gyáarak viszonyairól szóló 1840. évi XVII. törvénycikk.

3 Ipartörvényről szóló 1872. évi VIII. törvénycikk.

1893-ra elérkezett az idő az ipari és gyári alkalmazottak baleset elleni védelmének jogszabályi rendezésére is. Törvényben rögzítették mindazokat a feltételeket, amelyeket szükségesnek véltek ahhoz, hogy a munkavállalók munkájukat a lehető legbiztonságosabb körülmények között végezhessék. A jogszabály ennek tényleges megvalósulása érdekében felállította az iparfelügyelők testületét. Feladatuk az ipari törvényekben, valamint egyéb jogszabályokban foglaltak helyszíni ellenőrzése volt.⁴

Az iparfelügyelet megjelenése előtt a szabályozást alig-alig tartották be. A munkáltatók igyekeztek megkerülni a szabályokat, az iparfelügyelők tevékenysége azonban egyre inkább jogszabályi keretek közé terelte őket. Jó példa a felügyelet tevékenységének hatékonyságára, hogy az 1900-as évek elején Győrben 200 iparost büntettek meg azért, mert tanoncaiknál jelentős mértékű iskolamulasztást tapasztaltak.⁵

A fenti munkaügyi jogszabályok megteremtették az alapját a társadalombiztosítási jogalkotásnak.

Jelen tanulmányban a polgári Magyarország társadalombiztosítási rendszerét, valamint ezen jogviszonyokon alapuló perek elbírálására jogosult társadalombiztosítási bírósági fórumrendszerét ismertetem.

A társadalombiztosítás polgári kori szabályainak vázlatos áttekintése

A polgári korszak kiforrott társadalombiztosítási rendszerét Esztergár Lajos két alrendszerre tagolta: *(1) a betegségi és baleseti biztosításokra és (2) az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági ellátásokra.*⁶ Jelen fejezetben ezen bontást követve mutatom be a korszak társadalombiztosítási⁷ szabályait és intézményeit.

A polgári korszak betegség- és balesetbiztosítási szabályai

A betegségi és baleseti biztosítás archetípusa a bányatárszláda volt, amely révén a bányászok egyfajta önszegélyezése valósult meg. Magyarországon az első ilyen intézmény a XV. században jelent meg és évszázadokra biztosította a beteg, rokkant vagy megöregedett bányászok minimális szintű megélhetését.

4 Az ipari és gyári alkalmazottaknak baleset elleni védelméről és az iparfelügyelőről szóló 1893. évi XXVIII. törvénycikk.

5 Chyzer Béla: Munkásvédelem. A gyermekmunka szabályozása és védelme. *Iparegészségügy*, 9 (1910) 3. sz. 9.

6 Esztergár Lajos: *A szociálpolitika tételes jogi alapja*. Pécs, 1936, Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, 319.

7 Társadalombiztosítási jogalkotás mellett a szociális gondoskodás más területei is kialakulóban voltak, lásd bővebben: Sipta István: Adalék a Horthy-korszak szociális igazgatásának történetéhez: az Egri Norma. In: *Ünnepi kötet Dr. Czucz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*. (Acta Jurudica et Politica 79.) Szeged, 2016, 599–606.

A terület első törvényi rendezése röviddel a második ipartörvényt követően valósult meg. 1891-ben fogadta el az Országgyűlés az *ipari és gyári alkalmazottaknak a betegség esetén való segélyezését szabályozó* törvényt. Ebben a jogalkotó a járulék mértékét úgy határozta meg, hogy az 2%-nál magasabb nem lehetett, és kétharmad részét a munkáltató, egyharmad részét a munkavállaló fizette. A járulék fizetésével a munkavállaló jogosulttá vált 20 héten át tartó orvosi ellátásra, ingyen gyógyszerre, gyógyászati segédeszközre; táppénzre a keresőképtelenség negyedik napjától a 20-dik hétig, amely egyenlő volt a munkabér felével; szülés esetén a szüléstől számított négy hétig gyermekágyi segélyre; halál esetén pedig temetési segélyre, amely a napi bérének a húszszorososa volt.⁸

Az állam nem hozott létre kötelezően választandó pénztárat, pénztári rendszert, a biztosított maga dönthetett, mely biztosító pénztárat választja: a kerületit, a vállalatit, az építésit, az iparrestületit, a bányasegélyezőt vagy a magánegyesületit. 1892-ben 92 pénztár kezdte meg működését, számuk 1906-ra elérte az 509-et, a biztosítottak száma pedig a 733 716 főt.⁹

A rendszer problémái nagyon hamar kiütköztek. A munkavállalók csak egy része esett a kötelező biztosítás hatálya alá, például a teljes mezőgazdasági szektor kimaradt a rendezés alól. Továbbá a biztosítók közül nagyon nagy volt azoknak a száma, amelyek tevékenységüket másodállású alkalmazottak révén látták el, és alig vagy egyáltalán nem tudták a biztosítási tevékenységüket megfelelően finanszírozni. Emellett az ország egészségügyi rendszere sem volt felkészült erre a szabályozásra, hiszen számos olyan terület volt, ahol nem volt megfelelő orvosi vagy patikai ellátás. Nem elhallgatható az sem, hogy sok munkáltató csak akkor jelentette be a munkavállalóját – ez is indokolta, hogy három évvel a törvény hatályba lépése után felállították az iparfelügyelők testületét – ha az ellátásra jogosulttá vált. Szintén jelentős probléma volt, hogy rendkívül magasak voltak a kezelési költségek, például Baranya megyében a teljes befizetés 32, Győr megyében 36, míg Csík megyében 54,1%-át tették ki.¹⁰

A *mezőgazdasági munkásokkal* kapcsolatos hiányokat két törvénnyel próbálták orvosolni. 1900-ban a gazdasági cselédekre nézve kötelezővé tették a biztosítást, amely baleset, rokkantság, halál esetén fizetett, valamint, ha korábbi rokkantsági kifizetés nem volt, akkor 65 éves kor elérésekor 100 koronát jutott a jogosultnak. Utánuk a munkáltatónak évenként 120 fillért kellett befizetni úgy, hogy ezt az összeget a cseléd bérébe nem tudhatták be.¹¹ 1902-ben a kötelező biztosítást

8 Az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről szóló 1891. évi XIV. törvénycikk.

9 Bikkal Dénes: Társadalombiztosítás Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 77 (1934) 344–345.

10 Bikkal Dénes: *Társadalombiztosítás Magyarországon*, 345.

11 A gazdasági munkás- és cselédsegélypénztárról szóló 1900. évi XVI. törvénycikk.

kiterjesztették a cséplő- és szecskavágógépeknél alkalmazottakra is. Ha ezt a munkáltató elmulasztotta, akkor baleset esetén objektív felelőséggel tartozott.¹²

A betegségi biztosítást továbbra sem vezette be a jogszabály, és a fent említettek túl minden más mezőgazdasági munkás esetében a baleseti biztosítás is önkéntes volt. *Teleki Mihály* későbbi földművelésügyi miniszter 1939-ben úgy fogalmazott, rámutatva a rendszer hiányosságára ezzel kapcsolatban, hogy „A tapasztalatok ellenben csakhamar megmutatták, hogy a szolidaritásnak a társadalombiztosításban jelentkező gondolata korántsem érvényesülhet a kívánatos mértékben, ha pusztán az érdekeltek belátására bízják.”¹³

Ezen felismerés öltött testet az 1912-es jogalkotásban, amikor a kötelező mezőgazdasági baleseti biztosítást kiterjesztették minden géppel dolgozó munkavállalóra, fenntartva itt is a munkáltató objektív felelősségét azon esetekben, ha úgy következik be káresemény, hogy a munkáltató nem tett eleget járulékfizetési kötelezettségének.¹⁴ Az már csak a történelem fintora, hogy ezen a rendszeren a két világháború közötti kormányzatok, így a Teleki Mihályt magába foglaló kabinet sem lépett túl, így a teljes korszakban elmaradt a mezőgazdasági munkásság betegségi biztosításának rendezése, míg a baleseti is csak részlegesen valósult meg.

Az ipari munkásokkal kapcsolatos szabályozás revíziója 1907-ben valósult meg, ennek során felállították az Országos Munkásbiztosító Pénztárt, mint központi szervet,¹⁵ amely elvégezte a korábbi több száz pénztár felülvizsgálatát. 1923-ban kiemelték az általános biztosítás alól a vasúti, hajózási vállalatok és postai alkalmazottak baleseti biztosítását.¹⁶

1927-ben pedig hatályon kívül helyezték a korábbi időszak szabályozását és egységes elvi alapokra helyezték a betegségi és baleseti biztosítás rendszerét, amely egészen a II. világháborút követő időszakig fennmaradt.

A betegségi és baleseti biztosításban részesedők eltérő szabályozási körönként bontva a következő voltak:

- a) kötelező biztosítottak köre: ide tartoztak például az ipartörvény alá eső vállalatok, üzemek és foglalkozások; az ipartörvény alá nem eső, de keresetszerűen folytatott vállalkozások, üzemek és foglalkozások (pl. közjegyzői, ügyvédi, orvosi rendelők, lapkiadóhivatalok, szerkesztőségek stb.); a bányatörvény alá eső üzemek; a mezőgazdaság területéről: a vágóhidak, mezőgazdasági és erdei

12 A gazdasági munkás- és cselédsegélypénztárról szóló 1900:XVI. tc. kiegészítéséről szóló 1902. évi XIV. törvénycikk.

13 Teleki Mihály: Mezőgazdasági szociálpolitika, *Magyar Közigazgatás*, 57 (1939) 15. sz. 10.

14 Az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztárról szóló 1900: XVI. tc. és 1902: XIV. tc. kiegészítéséről szóló 1912. évi VIII. törvénycikk.

15 Az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról 1907. évi XIX. törvénycikk.

16 A vasúti és hajózási vállalatok, úgyszintén a magyar királyi posta, táviró és távbeszélő alkalmazottainak betegségi és baleseti biztosításáról szóló 1923. évi 9210. M. E. számú m. kir. minisztériumi rendelet. In: *Magyar Rendeletek Tára* (továbbiakban MRT), 360–367.

termeléssel, állattenyésztéssel, méhészetrel stb. összefüggő mellékiparok; a törvény által alkotott testületek (közjegyzői kamarák, ügyvédi kamarák, kereskedelmi és iparkamarák, munkásbiztosító intézetek, ipartestületek stb.),¹⁷

- b) háztartási alkalmazottak,
- c) magánalkalmazottak,
- d) vasúti alkalmazottak,
- e) postai alkalmazottak,
- f) postatakarékpénztári alkalmazottak,
- g) dohányjövedéki alkalmazottak,
- h) hajózási vállalatok alkalmazottai,
- i) bányászok,
- j) köztisztviselők,
- k) székesfővárosi alkalmazottak,
- l) újságírók.

A törvény főszabályként határozta meg az ipari dolgozókra vonatkozó betegségi és baleseti biztosítást, amelytől a fentebb felsorolt személyi körben attól eltérő szabályokat állapítottak meg más jogszabályok. A két biztosítási nem közül kiemelte a betegségre vonatkozó szabályokat és csak a természetükből adódó eltéréseket szabályozta külön.

A betegségi- és baleseti biztosítás legfontosabb szerve az *Országos Társadalombiztosító Intézet* (továbbiakban OTI) lett. Az OTI-nak központi és helyi szervei voltak. A helyi szervek: 22 kerületi, 9 kirendeltség és 17 vállalati pénztár. Tagjainak száma 1928-ban 794508, a gazdasági válság következtében 1932-ben pedig 599929 fő volt (344 ezer férfi, 255 ezer nő). Tehát a lakosság közel 10%-a volt ipari munkavállalóként – és ide számolták a háztartási alkalmazottakat is – biztosított. Ezen felül 52 000 főnyi magánalkalmazotti, 103 ezer vasúti, 28 000 postai, 16 000 dohányjövedéki, 46 000 bányászati, 112 000 köztisztviselői alkalmazott és a közel 1000 újságíró is biztosított volt. A legtöbb biztosítási szabály a családtagokra (szülők, házastárs, gyermek) is kiterjedt, ők – ahogy látni fogjuk – nem a teljes biztosítást élvezhették, de szintén jogosultként jelenhettek meg a rendszerben.¹⁸

Maga a *betegségi biztosítás három esetkörre terjedt* ki: betegségre, szülésre és halál esetére.¹⁹

¹⁷ A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 1. §.

¹⁸ Bikkal Dénes: *Társadalombiztosítás Magyarországon*, 342–358.

¹⁹ A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, V. fejezet: A betegségi biztosítás segélyei.

A *betegségi biztosítás* 1 éves tartamra ingyen gyógykezelést, gyógyszert, gyógyászati segédeszközt, gyógyfürdő ellátást biztosított a jogosultnak, emellett pedig a keresőképtelenség negyedik napjától az első év végéig az átlagbérének 50%-át kitevő táppénzt. „A törvény a munkabér fogalmát is meghatározta és kimondta, hogy a fizetés, bér, napibér, lakáspénz, működési és drágasági, túlóra és bárminemű más pótlék, fizetést kiegészítő állandó közlekedési költség, jutalom, jutalék, az egyezmény vagy darabszám szerint járó díj, a munkaviszonyból származó minden készpénz, úgyszintén minden természetben kapott, s végül a harmadik személyek változó szolgáltatásaiból származó bevétel bérnek számít.”²⁰ Tehát az átlagbér meghatározásakor a jogalkotó tágította a bér fogalmát, az alá mindent bevont, amely általában a munkavállalói oldalon jövedelemként megjelenhetett.²¹

Szülés esetén az anya igényt tarthatott az ingyenes szülészeti kezelésre, a terhesség utolsó 6 hetében terhességi segélyre, amely a napibére 50%-át tette ki, a szülést követő 6 hétben gyermekágyi segélyre szintén a fenti mértékben, valamint szoptatási segélyre a gyermekágyi segélyt követő 12 hétben, napi 60 fillér összegben.²² További kiegészítés, hogy az anyasági segélyhez igénybe kellett vennie az OTI által kirendelt szülésznőt, adott esetben pedig előírhattak neki kötelező orvosi vizsgálatokat a magzat védelme érdekében. Ikerszülés esetén a szoptatási segély az ikergyermekek számához igazodott. Ha kereső foglalkozást végzett bármelyik segélyjogosultság tartama alatt, akkor a segély nem járt az anyának.²³

A harmadik esetkör a *biztosított halálát* jelentette, ekkor a hátramaradott családtagok az elhunyt átlagos napibérének 30-szorosát kapták.²⁴

A járulék mértéke tényleges javadalmazás után 7%, napibérosztály esetében a biztosított átlagos napi bérének 6%-a volt. A családtagok biztosítása úgy alakult, hogy a családtag egy hónapig ingyenes gyógykezelésben részesült, 30 pengő alatti gyógyászati segédeszközt ingyen megkaphatott, azonban nyilvánvaló okokból táppénzigénye nem lehetett. A családtag szülése esetén a terhességi segély 4 hétig, a gyermekágyi 6 hétig járt, napi 40 fillér erejéig, míg szoptatási segély 12 hétig napi 30 fillér összegben.²⁵

A *háztartási alkalmazottak* (tanítók, társalkodók, magánsofőrök, házvezetők, cselédek) biztosítási járuléka a tényleges javadalmuk 3,5%-a, illetve átlagos napibérük 3%-a volt. Esetükben a biztosítási tevékenységet az OTI háztartási üzletága látta el.

---

20 Esztergár Lajos: *A szociálpolitika tételes jogi alapja*, 321.

21 A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 30. § I. bekezdés.

22 A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 30. § II. bekezdés.

23 Szokolay Leó: *Jogi alapismeretek a szociális munkában*. Budapest, 1937, Székesfőváros Házinyomdája, 186.

24 A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 30. § III. bekezdés.

25 A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 31-32. §.

Műsola
ORSZÁGOS TÁRSADALOMBIZTOSÍTÓ INTÉZET

Háztartási munkaadó nyilvántartása

Törzsszám: *25284*   *13297*

Munkaadó neve: *Saraga Ivadár* *szülő*

Lakása: *Bömpertalapr.*

Sorszám	A bejelentett alkalmazott neve	Születési éve	A bejelentés ideje		A kiállítás ideje		A társalap száma	A megbetegedés kelte	A felgyógyulás kelte
			lény (év, hó és nap)	lény (év, hó és nap)	lény (év, hó és nap)	lény (év, hó és nap)			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	<i>Kovács Júlia</i> <i>5999</i>	<i>1919.</i>	<i>1937</i>	<i>1938</i>	<i>1938</i>	<i>1938</i>	<i>5116/1938</i>	<i>1938</i>	<i>1938</i>
2	<i>Szabó Mária</i> <i>5996</i>	<i>1920.</i>	<i>1937</i>	<i>1938</i>	<i>1938</i>	<i>1938</i>	<i>2224</i>	<i>1938</i>	<i>1938</i>
3	<i>Kovács Erzsébet</i> <i>1917</i>	<i>1926.</i>	<i>1937</i>	<i>1938</i>	<i>1938</i>	<i>1938</i>			
4									
5	<i>Műsola hivatalánál</i>		<i>1940.</i>	<i>sept. 16. ca</i>					
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									

1. ábra: Háztartási munka nyilvántartás

A magánalkalmazottak esetében a Budapest, Budafok, Csepel, Kispest, Pestszentkereszt, Rákospalota, Újpest területén tevékenykedők saját biztosítót hoztak létre Magánvállalkozók Biztosító Intézete néven. Másról az OTI alá tartoztak az alkalmazottak. Az ilyen típusú munkavállalókat A-tól H-ig tartó bérosztályba sorolták. A járulék az osztályokhoz igazodott. A biztosítási szolgáltatások javarészt megegyeztek az ipari munkásokéval, annyi eltéréssel, hogy mind a táppénz, mind a temetkezési segély mértéke bérosztályonként rögzített mértékű volt.²⁶

A vasúti alkalmazottaknak külön biztosítási rendszere volt, amelyet hét biztosító intézmény látott el. A legjelentősebb – és ez az OTI legnagyobb magyarországi osztálya is volt egyben – a Magyar Királyi Államvasutak Betegségi Biztosító

26 Bikkal Dénes: Társadalombiztosítás Magyarországon, 349–350.

Intézete. Saját biztosítóval rendelkezett a GYESEV, GYESEV Vasút Betegségi Biztosító néven.

A *postai alkalmazottak biztosítását* 1924-től a Magyar Királyi Posta Betegségi Biztosító Intézet látta el. A postai alkalmazottaknak 4% járulékot kellett fizetni, de táppénzt 1 év helyett csak 20 héten keresztül kaphattak, míg a gyógyszer, gyógyászati segédeszközök árának egyharmadát maguknak kellett fizetniük.

A *postatakarékpénztári alkalmazottak* saját intézete a Magyar Királyi Postatakarékpénztári Betegség Biztosító Intézet volt. A fentiekhez igazodva 4% járulékot fizettek, amely okán ők is csak 20 hét táppénzre tarthattak igényt, míg a gyógyszerek és segédeszközök árának 20%-át maguknak kellett állniuk, ugyanez családtagjaik esetében 50% volt.²⁷

A *dohányjövédéki alkalmazottak* betegségi biztosítása már az első világháború előtt megvalósult, ekkor minden dohánygyár mellett működött pénztár. Ezt az 1927-es törvény felszámolta, megteremtve ezzel a lehetőséget a központi szerv létrehozására, amely 1927-ben Dohányjövédék Országos Betegségi Biztosító Intézet néven állt fel. A dohányjövédéki alkalmazottakat két osztályba sorolták: a nem évi fizetéses tényleges alkalmazottakra, akik 4% járulékot fizettek, de nem voltak jogosultak táppénzre, és az évi fizetéses tényleges alkalmazottakra és tényleges díjnokokra, akik az átlag napibérük 6%-át fizették járulékként. Az élvezett szolgáltatások nagyjából megegyeztek az ipari munkásokéval, azok tartama, összecszerúsége azonban kedvezőbb volt. Gyógykezelés nemcsak maximum egy évig, hanem a biztosítottsági kötelezettség teljes fennállta alatt megillette őket, a táppénz mértéke pedig nem a bér 50%-a, hanem a napibér 60%-a, egyes esetekben pedig 75%-a volt. Szülés esetén a terhességi segély és a gyermekágyi segély az átlagos napibér teljes összegét jelentette, míg a szoptatási segély napi 60 fillér összegben járt.²⁸

A *hajós vállalati alkalmazottak* betegségi biztosítása azért volt speciális, mert a Magyar Hajózási Betegségi Biztosító Intézet működési területe hét országra terjedt ki. A biztosítottak ingyenes orvosi kezelést, kórházi ápolást kaptak, táppénzben részesülhettek, amely nőtlen munkavállaló esetén a napibér 50%-a, míg családos esetében a 60%-a volt.²⁹

A *bányászok betegségi biztosítása* – mint az fentebb már jelzésre került – a legrégebbi gyökerekre nyúlik vissza Magyarországon. A diósgyőri bányászok bányásztársládája 1777-re, a brennbergbányaiaké 1795-re, a dorogi pedig 1840-re datálódik. 1832-ben 18 bányatársláda vagy más néven bányatárspénztár műkö-

27 Bikkal Dénes: *Társadalombiztosítás Magyarországon*, 350–353.

28 A m. kir. Dohányjövédék Betegségi Biztosító Intézetének, alapszabályáról szóló 1927. évi 4119. eln. számú m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet. In: MRT 2453–2495.

29 Bikkal Dénes: A társadalombiztosítás helyzete Magyarországon az 1937-es évben, *Közgazdasági Szemle*, 82 (1939) 484.

dött.³⁰ A korábbi törvényi szabályozások pontosan ezen jól működő szervezetek okán mindig kivették hatályuk alól a bányásztársulást, azonban ebből adódóan azok sok tekintetben nem követték a változásokat, ezért az 1927-es törvény új alapszabály elfogadására kötelezte őket.

A *köztisztviselőkre* vonatkozó intézmény felállításról 1921-ben döntöttek. A törvény felállította az Országos Tisztviselői Betegségélyezési Alapot (OTBA). Emellett úgy rendelkezett, hogy az állami bevételekből évenként 12 millió koronát az alap gyarapítására kell fordítani, továbbá a tisztviselőknek 2%-os járulékot kell fizetniük.³¹ A felhatalmazás alapján kiadott rendeletre azonban 1923-ig várni kellett. A rendelet szerint jogosultak voltak az ellátásra mindazok a polgári illetményrendszerbe tartozó állami tisztviselők és egyéb alkalmazottak, akik illetményeik teljes összegét az államkincstárból kapták, valamint azok, akik illetményüket nem az államkincstártól kapták, ha őket a korábbi törvényi szabályozás szerint állami tisztviselőkkel egyenlőknek kellett tekinteni (pl. óvónők, állami vállalatnál dolgozók, helyettes tanárok stb.). Szintén jogosultak voltak az előző kategóriába tartozók nyugdíjasai, nyugbérései, nyugellátást élvező özvegyei és nevelési járadékban részesülő szülőtlén árvái,³² valamint az első csoportba tartozók azon családtagjai, akik után családi pótlékot vagy nevelési járadékot kaptak. A rendelet a járulék mértékét a törvénnyel ellentétben 1%-ban állapította meg. A jogosultságok kiterjedtek az egészségügyi szolgáltatások ingyenes igénybevételeire és a gyermekágyi segélyre, amit egy összegben állapított meg a jogszabály.³³

Lényeges változást nem jelentett az 1927-es szabályozás, az 1932-es viszont a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumtól a Pénzügyminisztérium alá helyezte az OTBA-t. Szigorította az eljárási és igénylési rendet (pl. gyermekágyi segély csak a gyermek születésétől számított 30-dik napig volt igényelhető), szigorította az igénylési szabályokat (pl. csak törvényes gyermek esetén járt gyermekágyi segély vagy több helyről való gyermekágyi jogosultság esetén csak a legmagasabb összegű volt igényelhető).³⁴

Az 1938-as kormányrendelet már pontosabban meghatározta a jogosultakat. Négy fő kört különített el:

---

30 Bikkal Dénes: *Társadalombiztosítás Magyarországon*, 354–355.

31 Az 1921/22. költségvetési év augusztus hó elsejétől december hó végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1921. évi XXXIV. tc. módosítása és az evvel kapcsolatos intézkedések tárgyában szóló 1921. évi XLVI. törvénycikk.

32 Érdemes megjegyezni, hogy az I. világháború utáni hadirokkant, hadiárva, hadiözvegy gondoskodás a társadalombiztosításon kívül valósult meg, pontosan azért, mert szélesebb tömeget érintett, mint a köztisztviselők vagy éppen a korábbi társadalombiztosítási törvényben meghatározott jogosulti, biztosított köri. Témát lásd bővebben: Farkas Ádám: Rendkívüli idők, rendkívüli adók... *Rubicon*, Online Plusz, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/rendkivuli_idok_rendkivuli_adok/ (A letöltés ideje: 2019. november 2.)

33 A tisztviselői betegsegélyezés újabb szabályozásáról szóló 1923. évi 40000 m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet.

34 A tisztviselői betegsegélyezés ügyének újabb szabályozásáról szóló 1932. évi 1000 m. kir. pénzügyminiszteri rendelet.

- 1.) *A tényleges szolgálatban álló alkalmazottakat* (többek között: az állami rendszerű fizetési osztályokba tartozó állami tisztviselők, valamint az állami gyakornokok; a főispánok és Budapest székesfőváros főpolgármestere; a rendkívüli követek és meghatalmazott miniszterek; az egyetemi nyilvános rendes, valamint nyilvános rendkívüli tanárok; királyi ítéelő bírák és királyi ügyészek, valamint szabadalmi bírók; a közoktatásban dolgozók; a pénzügy-őrségi altisztek; az országgyűlés mindkét házában alkalmazott tisztviselők; a kormány kezelése alatt álló közalapoknál és közalapítványoknál alkalmazott tisztviselők);
- 2.) *Nyugdíjasokat* (többek között: előbb felsoroltaknál végezett tevékenység; volt közös szerveknél végzett tevékenység; trianoni békeszerződés előtt az elcsatolt területek valamelyik vármegyéjében, településen végzett tevékenység);
- 3.) *Özvegyeket és szülőtlen árvákat* (előző pontokhoz tartozók özvegyei, árvái);
- 4.) *Családtagokat* (például 1-2. pontokban felsoroltak családi pótlék jogosultjai).³⁵

A rendelet a járulékot felemelte 1,5%-ra a pénzbeli járandóságok után, azonban bizonyos körben meghagyta a korábbi 1%-ot. Igénybe vehető szolgáltatások voltak: a háziorvosi ellátás, a szakorvosi ellátás, a kórházi ápolás, a gyógyintézeti ápolás, a műtéti segély, a gyógyászati segédeszköz beszerzésére segély, inzulin beszerzésére segély, fizikális és vízgyógyintézeti kezelésre segély, a betegszállítási segély, a gyermekágyi segély, a temetési segély. A táppénz mint szolgáltatás a köztisztviselőknél hiányzott. A gyermekágyi segélyt a korábbiaktól eltérően utószületés és halvaszületés esetén is lehetővé tette, de 300 pengőben maximalizálta.³⁶

A *székesfővárosi alkalmazottak* létrehozták a Székesfővárosi Alkalmazottakat Segítő Alapot. A befizetett járulék mértéke 4% volt, amelynek felét a főváros fizette. A gyógyszer és segédeszközök árának 20%-át maguknak kellett finanszírozniuk, a szülési segély 1 havi, a temetkezési pedig 2 havi törzsfizetést tett ki.

Az *újságírók* már 1908-ban létrehozták az Újságírók Kórház és Szanatórium Egyesületét, ennek okán az 1927-es törvény hatálya alól ki is kerültek. Az egyesületet 1932-ben Újságírók Szanatórium Egyesülete névre keresztelték át.³⁷

A fentiek alapján tehát az első pillér második szegmense a *baleseti biztosítás* volt, amely ellentétben a betegségi biztosítással nem különült el különböző foglalkoztatási ágazatokra, csoportokra, hanem általánosan, valamennyi betegségi biztosítás alá esőre kiterjedt. A baleseti biztosítás költsége kizárólag a munkaadót

---

35 Az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap szolgáltatásainak újabb szabályozásáról szóló 1938. évi 9900. számú m. kir. minisztériumi rendelet.

36 Az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap szolgáltatásainak újabb szabályozásáról szóló 1938. évi 9900. számú m. kir. minisztériumi rendelet.

37 Bikkal Dénes: *Társadalombiztosítás Magyarországon*, 357–358.

terhelte, a nagyobb munkáltatók járulékot, a kisebbek díjat fizettek és ezt nem vonhatták le a munkavállalók béréből. Minden munkáltató baleseti biztosítási díjra volt kötelezve, ha a betegségi biztosítás kötelezettsége alá esett.

Meghatározták az *üzemi baleset fogalmát*, amely mindazokat a baleseteket magába foglalta, amelyek az üzemből folyó veszéllyel akár közvetlenül, akár közvetetten kapcsolatban vannak, ideértve az üzem érdekében és megbízásából végzett munka közben történt baleseteket, valamint a munkába menet – és a munkából jövet – történt baleseteket is. Egy megítélés alá esett ezzel a foglalkozási betegség is. Az igénybe vehető szolgáltatások: az orvosi kezelés, a gyógyszer stb.; a táppénz; a teljes- vagy részjáradék; halál esetén: a temetkezési segély és az évi járadék voltak.³⁸

Öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére szóló biztosítás

A társadalombiztosítás második pillérét Esztergár Lajos szerint az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvaság eseteire szóló biztosítás adta. Az öregségi és rokkantsági ellátás esetében szintén az elsők között próbálta orvosolni a problémát a bányászok bányatársláda rendszere. A dualizmus idején először a tanítókra vonatkozó szabályok jelentek meg 1875-ben, ezt követték a katonákra, majd a köztisztviselőkre vonatkozó szabályok (1885). Az átfogó szabályozás sokáig váratott magára, ezért a XIX. század utolsó évtizedében létrejöttek rokkantsegélyező és nyugdíjigyletek, amelyek 1914-re 200 ezer tagot számláltak és közel 13 millió korona vagyonnal rendelkeztek. A terület átfogó rendezése 1928-ban történt meg.

Érdekes módon a társadalombiztosítás első pillérét adó betegségi biztosítás alapján rögzítették a kötelezetti/jogosulti kört, így ugyanazon vállalatok, hivatalok, foglalkozások estek biztosítási kötelezettség alá. Maga a második pillér az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági segélyekből állt össze. Valójában az öregségi (nyugdíj) és rokkantsági alapok jelentették a háttérét az özvegyi és árvasági ellátásnak is.

Az 1928. évi törvény alapján az OTI öregségi biztosítási ágazta látta el a terület igazgatását. A törvény hatálya nem terjedt ki a mezőgazdaságra, állattenyésztésre, halászatra stb., ezeket majd közel fél évtizeddel később próbálta meg rendezni a jogalkotó.

Az öregségi és rokkantsági biztosítási járulékot tényleges javadalmazás vagy napibérosztály szerint fizették. Ez az első kategóriában a 4, magánalkalmazottak esetében pedig az 5%-ot, a második kategóriában az átlagos napibér 3,5 %-át,

---

38 A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 61-91. §.

magánalkalmazottak esetében 4,3%-át nem haladhatta meg. A pontos járulékkulcsot a Népjóléti és Munkaügyi Miniszter állapította meg.³⁹

A törvény a 65. életévben állapította meg az általános nyugdíjkorhatárt. *Rokkantnak* számított, aki egészségének megromlása vagy testi fogyatkozása következtében, szellemi képességének és testi erejének megfelelő munkával nem tudta megkeresni a hozzá hasonló képzettségű és gyakorlati jártassággal rendelkező egészséges munkavállalók átlagos javadalmazásának egyharmadát.⁴⁰

A törvény várakozási időt állapított meg, amely alapján öregségi járadékban az részesülhetett, aki legalább 400 járulékhéttel (vakok esetében 200), rokkantságban pedig az, aki 200 járulékhéttel (vakok esetében 100) rendelkezett. Ugyanennyi várakozási idő volt szükséges özvegyi és árvasági ellátás esetében is.

A járadék öregségi és rokkantsági járadék esetén két részből tevődött össze: a járadéktörzsből, ami mindenkinél 120 pengő volt és emelkedő részből, amely a lerótt járulék 24%-a, magánalkalmazottak esetében 19%-a volt. Ez további 5%-kal emelkedett 15 éven aluli gyermekenként, azzal, hogy a maximum 20% lehetett. Özvegyi járadékban valaki akkor részesülhetett, ha a várakozási időn túl az özvegy elérte a 65. életévét vagy tartósan rokkant volt, ekkor az elhunyt járadékjogosultságának 50%-a illette meg. Félárvak esetében ez 15%, míg teljes árvák esetében 30% volt.⁴¹

A *mezőgazdasági* munkások mellett kivették a törvény hatálya alól az alább felsorolt intézményeket, vállalkozásokat. Az eltérés oka az volt, hogy egyes területeken már másként és sok esetben jelentősebb garanciák mentén megoldották az öregség, rokkantság esetére történő ellátásokat.

Ennek alapján nem terjedt ki a törvény hatálya többek között a következőkre:

1. az állam, a törvényhatóságok, a városok és a községek hivatalaiban, úgyszintén az általuk fenntartott vagy kezelt intézmények, intézetek, alapok és alapítványok, vállalatok és üzemek tényleges szolgálatában álló tisztviselőire és egyéb alkalmazottaira;
2. a magyar királyi honvédség, a magyar királyi csendőrség, a magyar királyi vármőrség, a magyar királyi folyamőrség, a magyar királyi palotaőrség, a magyar királyi koronaőrség és a képviselőházi őrség tagjaira;
3. az állammal a nyugellátás szempontjából viszonyosságban álló különnyugdíjintézetek (nyugdíjalapok, nyugdíjpénztárak stb.) kötelékébe tartozó tisztviselőkre és egyéb alkalmazottakra;

39 Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szólókötelező biztosításról szóló 1928. évi XL. törvénycikk, 21-30. §.

40 Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szólókötelező biztosításról szóló 1928. évi XL. törvénycikk, 31-37. §.

41 Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szólókötelező biztosításról szóló 1928. évi XL. törvénycikk, 38-72. §.

4. az állammal a nyugellátás szempontjából viszonyosságban nem álló, de a vagyonkezelés tekintetében állami ellenőrzés alatt álló alapok és alapítványok, külön törvényeken alapuló érdekképviselők munkavállalóira;
5. a közforgalmú vasúti vállalatoknál, közforgalmú hajózási, kotró-, rév-, komp- és tutajozóvállalatoknál, ezek üzemeiben, gyáraiban, műhelyeiben, építkezéseinél foglalkoztatottakra;
6. a Postamesterek és Postamesteri Alkalmazottak Országos Nyugdíjintézetének tagjaira;
7. a Magyar Nemzeti Bank alkalmazottaira;
8. a bányanyugdíjbiztosítás hatálya alatt állókra;
9. a közjegyzőjelöltekre és az ügyvédjelöltekre.⁴²

A *magánalkalmazottak* esetében a törvény megalkotása előtt már több vállalati nyugdíjintézet és/vagy alap működött, ezek, ha a törvényi megfeleltetés sikeresen lezajlott, akkor tovább folytathatták működésüket. 82 ilyen intézmény működött a törvény hatálybalépése után. Ilyen volt például a *Magyar Waggon és Gépgyár* öregségi és rokkantsági alapja, amely 150 tagot számlált és az éves bevétele 224 ezer pengő volt.⁴³

Hasonló volt a helyzet a *pénzintézeti tisztségviselőkkel*, ugyanis a pénzintézetek már az I. világháború előtt rendezték alkalmazottaik nyugellátását. Ezek közül több is elismert vállalati nyugdíjpénztárrá vált, így folytatták a tevékenységüket 1928 után is. A kisebb intézetek azonban nem tudták a törvénynek való megfelelést megvalósítani, így 310 pénzintézet közreműködésével létrehozták a Takarékpénztárak és Bankok Országos Nyugdíjpénztárát. Akik később léptek be munkavállalóként ezen pénzintézetekhez, azok az OTI-hoz tartoztak. Külön alapja volt a Magyar Nemzeti Bank alkalmazottjainak is.

A *vasúti és hajózási vállalatok dolgozói* vagy a munkáltató által létrehozott és törvénynek megfelelően rendezett nyugdíjintézethez tartoztak vagy ennek hiányában az OTI-hoz vagy Magánalkalmazottak Biztosító Intézethez. A GYESEV többek között maga is létrehozott saját nyugdíjintézetet, amelynek 471 tagja volt.

Külön öregségi és rokkantsági intézettel rendelkeztek az *érdekképviselők és alapok alkalmazottai*. Akik nem tudtak megfelelni a törvény előírásainak, azok munkavállalói a Magánalkalmazottak Biztosító Intézethez tartoztak. Nyolc önálló alap működött, így többek között a Győri Kereskedelmi és Iparkamara és a Soproni Kereskedelmi és Iparkamara.

42 Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról szóló 1928. évi XL. törvénycikk, 10. §.

43 Bikkal Dénes: *A társadalombiztosítás helyzete Magyarországon*, 490.

A *bányászok* esetében az eltérés a bányásztársulásokból adódott, amelyeknek része volt az öregségi és rokkantsági ellátás is. A fentebb bemutatott folyamatok érintették ezen területet is, viszont azokon túlmenő változás itt nem történt.

A *köztisztviselők nyugellátásáról Az állami alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló 1912. évi LXV. törvénycikk* gondoskodott. A törvény szerint ellátásra tarthattak igényt: a rendszeresített állásokra, állandó évi fizetés mellett alkalmazott állami tisztviselők, altisztek és szolgák; a nem rendszeres évi fizetés mellett állandóan alkalmazott állami altisztek és szolgák s az ezekkel egy tekintet alá eső egyéb alkalmazottak; az állami hivataloknál, intézeteknél és vállalatoknál állandóan alkalmazva volt napszámosok és munkások s az ezekkel egy tekintet alá eső egyéb alkalmazottak; valamint ezek özvegyei és árvái.

A törvény szerint állami tisztviselőnek kellett tekinteni az Országgyűlés mindkét házánál alkalmazott tisztviselőket; a Budapest székesfővárosi közmunkák tanácsánál alkalmazott tisztviselőket; a kormány kezelése alatt álló közalapoknál és közalapítványoknál alkalmazott tisztviselőket; az állami oktatásban alkalmazott tanítószemélyzetnek tagjait, valamint az állami gyógypedagógiai intézeteknél alkalmazott tanító-személyzet tagjait.

Az állami altisztekkel, szolgákkal, napszámosokkal és munkásokkal azonosnak tekintette a törvény az Országgyűlés mindkét házánál, a Budapest székesfővárosi közmunkák tanácsánál, a kormány kezelése alatt álló közalapoknál és közalapítványoknál, a kormány kezelése alatt álló közalapokból és közalapítványokból fenntartott intézeteknél alkalmazott altiszteket, szolgákat, napszámosokat és munkásokat, valamint a magyar királyi csendőrségnek rangosztályba nem sorozott havidíjas és legénységi tagjait.⁴⁴

A nyugdíjjárulék mértéke állami tisztviselőknél 1,5%, altiszteknél, szolgáknál, napszámosoknál és munkásoknál 1% volt. A járulékot a Nyugdíjjárulékalap kezelte. Bikkal megállapítása szerint az alap lényegében „a köztisztviselők megélhetésének könnyítése, gyermekeik nevelését előmozdító intézmények létesítése, fejlesztése és támogatása”⁴⁵ érdekében használta fel a beszédett pénzösszeget.

Nem tartoztak a 1928-as törvény hatálya alá a *vármegyei, városi és községi alkalmazottak* sem. Minden vármegyének külön nyugdíjalapja volt. A nyugdíjalapok kiadásai általában meghaladták a bevételeket, így vármegyei kiegészítés vagy hitel formájában tudták csak ellátni tevékenységüket. Győr, Moson, Pozsony vármegye nyugdíjalapjának 1932-es kiadása 365 ezer pengő volt. Emellett a törvényhatósági jogú városok is saját alapokkal rendelkeztek. Győr 1932-es nyugdíjterhe 321 ezer pengő volt.

44 Az állami alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló 1912. évi LXV. törvénycikk, 1-3. §.

45 Bikkal Dénes: *Társadalombiztosítás Magyarországon*, 375.

Emellett önálló nyugdíjintézete volt:

1. a vasúti alkalmazottaknak,
2. a községi üzemek alkalmazottjainak,
3. a nem állami tanszemélyzetnek,
4. a postamestereknek,
5. az ügyvédeknek és ügyvédjelölteknek
(*Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézet*),
6. a hírlapíróknak,
7. a színészeknek,
8. a közjegyzőknek, közjegyző helyetteseknek.⁴⁶

Érdemes még kitérni a *mezőgazdasági munkavállalók* öregségi biztosítására. Önkéntes jelleggel már 1912-ben próbálták rendezni a területet. A biztosítási feladatokat az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet látta el. 1938-tól már kötelezővé vált a mezőgazdaságban dolgozók öregségi biztosítása.

A kötelező biztosítás többek között az alábbi személyekre terjedt ki: gazdasági munkásra, segédmunkásra és napszámosra; az erdőmunkásra és napszámosra; a dohánykertészeti alkalmazottakra; a gazdasági cselédekre; vagy a földművelésügyi tárca keretében házi kezelésben végzett munkálatnál alkalmazott munkavállalóra.

Nem kellett biztosítást fizetni annak, akinek a kataszteri tiszta jövedelme a 20 koronát vagy területe a két kataszteri holdat nem haladta meg, továbbá aki egyenes ági rokonát, testvérét vagy házastársát foglalkoztatta, vagy olyan után, aki életkora alapján a szükséges biztosított járulékheteket a nyugdíjkorhatárig nem tudta megszerezni.

A biztosítás szolgáltatásai az öregségi járadék és a haláleseti segély voltak. Utóbbival a betegségi biztosítás egy részét csempészte a jogalkotó a mezőgazdasági szociális rendszerbe. A nyugdíjkorhatár a 65., tűzharcosok esetén a 63. életév volt. A nyugdíjjogosultsághoz legalább 15 év járulékfizetés kellett. Az öregségi járadék járadéktörzsből, járadék-törzspótlékból és fokozódó járadék-részből állt. Haláleseti segély akkor járt, ha valaki a nyugdíjjogosulti feltételeket elérte vagy ha nem volt jogosult, akkor halála előtti öt évben legalább két évben 15 heti járulékot lerótt. A haláleseti segély törzsszege 30 pengő, maximum 60 pengő lehetett.⁴⁷

Az 1936-ban létrehozott gazdatiszti öregségi biztosítás a mezőgazdasági gazdatisztek helyzetét szinte azonos módon kezelte az ipari munkásokkal. A biztosítás szolgáltatásai az öregségi nyugdíj, a rokkantsági nyugdíj, az özvegyi nyugdíj és a nevelési segély voltak. Az öregségi nyugdíjkorhatár 65 év volt, a rok-

⁴⁶ Bikkal Dénes: *Társadalombiztosítás Magyarországon*, 382–386.

⁴⁷ A gazdasági munkavállalók kötelező öregségi biztosításáról szóló 1938. évi XII. törvénycikk.

kantsági feltétele pedig a keresőképesség 66%-os romlása. A törvény legalább 10 évi várakozási időt állapított meg. Az öregségi és rokkantsági nyugdíj két részből állt: változatlan nyugdíjtörzsből, amely az ipari munkásokéval azonos évi 120 pengő volt, a másik fele pedig a fokozódó nyugdíjrész, amely a lerótt járulék 19%-a volt, mint a magánalkalmazottnál. Az özvegyi nyugdíj a teljes járadék fele, a nevelési segély félárvánál 15%, míg teljes árvánál 30%, igazodva az ipari munkássághoz.⁴⁸

Társadalombiztosítási bíraskodás a polgári kori Magyarországon

A polgári kor⁴⁹ társadalombiztosítása egy szerteágazó, terebélyes fa képét mutatja, amelynek vastagabb, jellegadó ágait az egyes biztosítási nemek adják, azonban számos kisebb gally ágazott le ezekből, amelyek a főszabálytól eltérő kötelezetti és biztosított kört, biztosítási módozatot, biztosító intézetet jelképezték. Ezen terebélyes fa ágai között, mint a jó kertésznek kellett rendet és rendezettséget teremtenie, akár viharos időben is a bírósági szervezet éppen hatáskörrel felruházott bírósági fórumának.

Az ipari és kereskedelmi alkalmazottnak betegség és baleset esetére való biztosításáról szóló 1907. évi XIX. törvénycikk a társadalombiztosítási bíraskodást még választottbírói rendszerben hozta létre. Sőt a munkaadók és a munkássegélyező és a balesetbiztosítási pénztárak közötti járulék és tőkeösszeg kérdéséből adódó vitákat az Állami Munkásbiztosítási Hivatal döntötte el. A társadalombiztosítási választottbírói bíróság elé a jogosult vagy jogosult hozzátartozója, valamint a munkássegélyező és balesetbiztosító pénztár közötti betegségi segély vagy baleseti kártalanításból folyó vita tartozott.

Két típusú elsőfokú társadalombiztosítási választottbírói bíróságot állítottak fel a törvény alapján. Az egyiket a kerületi pénztárak és jogosultak közötti vitás kérdések eldöntésére, a másikat az országos pénztár és a jogosultak között felmerült ügyekre. Az első esetkörben minden kerületi munkásbiztosító pénztár székhelyén fel kellett állítani egy választottbírói bíróságot, annak területére kiterjedő illetékességgel. A második esetkörben a bíróságokat az ítéletábrák, míg Horvát-Szlavonország esetében a kereskedelmi és iparkamarák székhelyén kellett felállítani.

⁴⁸ A gazdatisztek öregségi, rokkantsági és haláleseti kötelező biztosításáról szóló 1936. évi XXXVI. törvénycikk.

⁴⁹ A polgári állammodell kialakulásának alapvető feltétele volt a független bírósági szervezet létrejötte. Lásd bővebben: Máthé Gábor: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:4. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében. In: Mezey Barna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére*, Budapest, 2005, Gondolat Kiadó, 37–70.; Képegy Imre: A bírói függetlenség kialakulása Magyarországon. In: Menyhárd Attila – Varga István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara 2. kötet: A jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai*, Budapest, 2018, ELTE Eötvös Kiadó, 1052–1060.; Pétervári Máté: Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás elválasztása járási szinten. *Acta Juridica et Politica*, 8 (2018) 1. sz. 241–253.

Mindegyik bíróság elnökből és elnökhelyettesekből, valamint 20 rendes ülnökből és 10 helyettes ülnökből állt. Az elnököt és elnökhelyetteseket a székhely szerinti bíróság bírói közül az igazságügyi miniszter jelölte ki 3 évre. Az ülnököket fele-fele arányban a pénztárhoz tartozó munkavállalói és munkáltatói közgyűlések saját tagjaik közül választották. A választottbírók feletti felügyeletet a székhely szerint területileg illetékes ítélőtábla gyakorolta, míg a főfelügyeletet az Igazságügyi Minisztérium.

A társadalombiztosítási választottbírók ötös tanácsokban ítéleztek. Ezek a bíróság elnökéből vagy helyetteséből, valamint két-két munkavállalói és munkáltatói ülnökből álltak. A döntéseket zárt tanácskozáson egyszerű szótöbbséggel hozták. Az ítélettel szemben jogorvoslatnak mindig helye volt, ha annak tárgya állandó járadék volt, ha pedig betegségi segély vagy időleges baleseti járadék ügyében hozott a bíróság határozatot, akkor abban az esetben, ha segélyezési vagy járadékigény megállapításával vagy megtagadásával kapcsolatban fordultak a magasabb fórumhoz.

A másodfokú társadalombiztosítási választottbírók a Budapesti vagy Zágrábi székhelyű Állami Munkásbiztosítási Hivatal bírói osztálya volt. Ez állandó és nem állandó bírói tagokból állt. Előbbiek hivatásos bírók voltak, utóbbiak pedig az elsőfokhoz hasonlóan a pénztárakhoz tartozó munkavállalói és munkáltatói ülnökök (az első fokkal megegyezően 20 rendes és 10 helyettes ülnök). A bíróság az elsőfokhoz hasonlóan döntéseit ötös tanácsokban hozta. Döntéseivel szemben nem volt helye jogorvoslatnak.⁵⁰

Az I. világháborút követően, a Tanácsköztársaság időszakának lezárulta után a Friedrich-kormány megszüntette a társadalombiztosítási bíráskodás területén az 1907-es törvény által felállított választottbírói rendszert. A *betegségi és balesetbiztosítás ideiglenes szabályozásáról* szóló 1919. évi 5400. számú kormányrendelet felállította elsőfokon a munkásbiztosítási bíróságokat, amelyek vagy különbíróként szerveződtek meg vagy a kerületi munkásbiztosító pénztár székhelye szerinti járásbíróként. A budapesti kerületi pénztár területére külön bíróságot hoztak létre, más helyeken ehhez az igazságügyi miniszter és a népjóléti miniszter együttes jóváhagyása volt szükséges. Elnökök Budapestén a kúriai bírók, más helyeken az ítélőtáblabírók közül kerültek ki. Főszabályként egyesbírók jártak el, meghatározott ügyekben viszont háromtagú tanács ítélezett, amelyben egy ítélőbíró és egy-egy munkáltatói és munkavállalói ülnök vett részt.

Másodfokú különbíróként létrehozták a Munkásbiztosítási Felsőbírókat, amely vegyesfokú bíróság volt, mert eljárta a munkásbiztosítási bíróságok által hozott ítéletekkel szembeni jogorvoslati kérelmek ügyében, valamint a rendelet

---

50 Az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról szóló 1907. évi XIX. törvénycikk, 158-190. §.

által hozzá telepített ügyekben is. A bíróság bíráinak vagy jogi vagy meghatározott műszaki végzettséggel kellett rendelkezniük, amely mellé közgazdasági doktori képesítést is szerezniük kellett. A bíróság másodfokon ötös tanácsban járt volna el minden olyan ügyben, amelyben az elsőfokú bíróság hármas tanácsban ítélt, minden más ügyben pedig háromtagú tanácsban ítélt volna. Feladata lett volna a jogegységesítés is, amelyet teljesülési határozataival teremthetett volna meg.⁵¹

A rendelet felsőbbbíróságra vonatkozó része azonban holt betű maradt, mivel a bírói kar és a közvélemény aggályosnak tartotta a bírói szervezet rendeleti úton történő átalakítását annak ellenére, hogy *Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről* szóló 1920. évi I. törvénycikk 10. §-a elismerte e rendelet hatályát.⁵² Ennek okán a jogalkotó, hogy rendezni tudja a kialakult helyzetet, 1921-ben törvényben szabályozta a társadalombiztosítási bíráskodást, ezzel megteremtve Magyarországon a társadalombiztosítási jogviszonyból eredő jogvitákban a bírósági úton történő jogérvényesítés lehetőségét. Sárffy Andor véleménye szerint ezzel létrejött az alsóbbfokú közigazgatási bíráskodás is, igaz korlátolt keretek között (társadalombiztosítási ügyekben) és nem különbírósági szervezetben, amelynek véleménye szerint nem elvi, hanem célszerűségi okai voltak, tudniillik a társadalombiztosítási ügyek a közigazgatási jellegük mellett magánjogi jegyeket is mutatnak.⁵³

A munkásbiztosítási bíráskodásról szóló 1921. évi XXXI. törvénycikk miniszteri indokolása szerint erre azért volt szükség, mert „egyfelől az Állami Munkásbiztosítási Hivatal törvényben gyökerező bírói hatásköre megszűntnek volt tekintendő, másfelől pedig a helyébe lépő Munkásbiztosítási Felsőbíróság megszervezése mindeddig tényleg elmaradt és így a biztosítottak, betegek, baleseti sérültek, özvegyek és árvák segélyezési és kártalanítási igényeikben vélt sérelmeiket jogerős bírói orvosláshoz juttatni immár másfél év óta nem tudják... Az 1907:XIX. tc. a munkásbiztosítási ügyekben nem létesített egységes fórumot és egységes perutat, hanem az ügyek többféleségéhez képest több fórumot és különböző perutakat állított fel. Ennek a rendezésnek hátrányos következményei a gyakorlatban csakhamar jelentkeztek és mind nyomatékosabbá tették azt a törekvést, amely a hatáskörök és eljárások sokféleségének megszüntetését és ezek egységes megszervezését célozták”.⁵⁴

51 A betegségi és balesetbiztosítás ideiglenes szabályozásáról szóló 1919. évi 5400 számú kormányrendelet, 27-53. §.

52 Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk, 10. §.

53 Sárffy Andor: A társadalombiztosítási bíráskodás I. *Magyar Közigazgatás*, 50 (1932) 49. sz. 1.

54 A betegség és baleset esetére szóló biztosítási bíráskodásról 1921. évi XXXI. törvénycikk indokolása, Általános indokolás.

Az 1921-es törvénycikk célja tehát az exlex állapot felszámolása mellett az volt, hogy egységet teremtsen a társadalombiztosítási bíráskodásban. A törvény azonban valójában nem tett mást, mint a rendelet munkásbiztosítási bíráskodásra vonatkozó részét megismételte, vagyis alakilag is törvényi formába öntötte. Ennek megfelelően a szervezet vagy járásbíróóságok mellett működő munkásbiztosítási bíróságokból vagy különbíróóságként felálló járási szinten kiépülő – Budapest területére külön felállított – munkásbiztosítási különbíróóságokból, valamint újdonságként a bányász társládák székhelyén felálló munkásbiztosítási bíróságokból állt. Másodfokon pedig létrehozták a különbíróóságként működő Munkásbiztosítási Felsőbíróóságot. A felügyeletet a munkásbiztosítási bíróságok felett a Munkásbiztosítási Felsőbíróóság, míg felette és az egész szervezet felett az igazságügyi miniszter gyakorolta. Az ítélőtábla elnöke a felügyelete alá tartozó elsőfolyamodású bíróságok munkásbiztosítási bíráskodásának megvizsgálása okán végzett ellenőrzését a Munkásbiztosítási Felsőbíróóság elnökének megkeresésével gyakorolhatta.⁵⁵

A jogalkotó úgy vélte, hogy az 1930-as évek elejére szükségessé vált a társadalombiztosítási bíráskodás reformja, ugyanis – ahogy az 1932-es törvény általános indokolása fogalmazott – „a sok utólagos jogszabály következtében e bíráskodás szabályai nehezen áttekinthetőkké váltak, s még a sok módosítással és kiegészítéssel sem simulnak tökéletesen a társadalombiztosítás újabb anyagi jogszabályaihoz. Elsősorban ez teszi szükségessé új törvény alkotását... Első lényeges módosítás a külön társadalombiztosítási bíróságok megszüntetése. Ily külön bíróságok ma a Budapesti Munkásbiztosítási Bíróság és a Munkásbiztosítási Felsőbíróóság. Csak vidéken látják el a járásbíróóságok – tehát rendes bíróságok – az elsőfokú munkásbiztosítási bíráskodást. Ez a szabályozás haladás ugyan az 1921. év előtti állapothoz képest, amikor ennél is nagyobb volt a munkásbiztosítási bíráskodás és a rendes bíráskodás között a szervezeti elkülönülés, de a fejlődés további irányának az elkülönülés teljes megszűnésére kell vezetnie.”⁵⁶

Ennek megfelelően *A társadalombiztosítási bíráskodásról szóló 1932. évi IV. törvénycikk* megszüntette mind az elsőfokú budapesti különbíróóságot, mind pedig a Munkásbiztosítási Felsőbíróóságot. Elsőfokon általánossá tette, hogy a társadalombiztosítási ügyekben Budapesten a központi királyi járásbíróóság, és azon járásbíróóságok jártak el, amelyeket ezzel az igazságügyi miniszter felruházott. Azon járásbíróóságok listáját, amelyek ilyen hatáskört is kaptak, a törvény

---

55 A munkásbiztosítási bíráskodásról szóló 1921. évi XXXI. törvénycikk.

56 A társadalombiztosítási bíráskodásról szóló 1932. évi IV. törvénycikk indokolása, Általános indokolás.

végrehajtási rendeletében rögzítették. Ez az alábbi járásbíróságokat jelölte meg:⁵⁷ a bajait, a balassagyarmatit, a debrecenit, az egrit, az esztergomit, a gyöngyösit, a gyórit, a gyulait, a jászberényit, a kaposvárit, a kecskemétit, a kiskunhalasit, a makóit, a miskolcit, a nagykanizsait, a nyíregyházit, a pápait, a pécsit, a putnokit, a salgótarjánit, a sátoraljaújhelyit, a sopronit, a szegedit, a szekszárdit, a székesfehérvárit, a szentgotthárdit, a szikszóit, a szolnokit, a szombathelyit, a veszprémit és a zalaegerszegt.⁵⁸

Később a szentgotthárdi és szikszói járásbíróság elveszítette ezt a hatáskörét, azonban a békéscsabai és tatai járásbíróság hatáskörét kiterjesztették társadalombiztosítási ügyekben való ítélkezéssel.⁵⁹

A járásbíróságok társadalombiztosítási ügyekben főszabályként egyesbíró-sággként jártak el, kivéve azon ügyekben, amelyeknek tárgya betegségélyezési, baleseti kártalanítási, rokkantság, özvegység és árvaság címén járó ellátási igény, akár az intézet, akár a munkaadó ellen folyt a per, bányanyugbérbiztosítás körében pedig azokban a perekben, amelyeknek tárgya időelőtti keresőképtelenség címén igényelt szolgáltatás volt. Ezen ügyekben háromtagú tanácsokban jártak el, amely egy ítélőbíróból és egy-egy munkaadói és munkavállalói ülnökből állt.

Az ülnökök társadalombiztosítási bíráskodásban való visszaszorítását, de mégis ítélkezési rendszerben tartását Sárffy Andor ítélőtáblai bíró a következőkkel indokolta: „az ítélkezés jósága érdekében az ülnökök közreműködése csak ritka esetekben jelent értéket... fenntartását nem igazságszolgáltatási, hanem szociális szempontok indokolják.”⁶⁰

57 Ezek illetékessége az alábbiak szerint alakult: 1. a bajai járásbíróság a bajai és bácsalmási járásbíróság területére, 2. a balassagyarmati járásbíróság a balassagyarmati törvényszék területére, a salgótarjáni járásbíróság területét kivéve, 3. a budapesti központi járásbíróság a budapesti és pestvidéki törvényszékek területére, az esztergomi járásbíróság területét kivéve, 4. a debreceni járásbíróság a debreceni törvényszék területére, a putnoki járásbíróság területét kivéve, 5. az egrit járásbíróság az egrit törvényszék területére, a gyöngyösi járásbíróság területét kivéve, 6. az esztergomi járásbíróság a saját területére, 7. a gyöngyösi járásbíróság a saját területére, 8. a gyórit járásbíróság a gyórit törvényszék területére, 9. a gyulai járásbíróság a gyulai törvényszék területére, 10. a jászberényi járásbíróság a saját területére, 11. a kaposvári járásbíróság a kaposvári törvényszék területére, 12. a kecskeméti járásbíróság a kecskeméti törvényszék területére, 13. a kiskunhalasi járásbíróság a kalocsai törvényszék területére, 14. a makói járásbíróság a saját területére és a battonyai járásbíróság területére, 15. a miskolci járásbíróság a miskolci törvényszék területére, a szikszói járásbíróság terület kivételével, 16. a nagykanizsai járásbíróság a nagykanizsai törvényszék területére, 17. a nyíregyházai járásbíróság a nyíregyházai törvényszék területére, 18. a pápai járásbíróság a saját területére, 19. a pécsi járásbíróság a pécsi törvényszék területére, 20. a putnoki járásbíróság a saját területére, 21. a salgótarjáni járásbíróság a saját területére, 22. a sátoraljaújhelyi járásbíróság a sátoraljaújhelyi törvényszék területére, 23. a soproni járásbíróság a soproni törvényszék területére, 24. a szegedi járásbíróság a szegedi, hódmezővásárhelyi, szentesi és csongrádi járásbíróságok területére, 25. a szekszárdi járásbíróság a szekszárdi törvényszék területére, a bajai és bácsalmási járásbírósági területeket kivéve, 26. a székesfehérvári járásbíróság a székesfehérvári törvényszék területére, 27. a szentgotthárdi járásbíróság a saját területére, 28. a szikszói járásbíróság a saját területére, 29. a szolnoki járásbíróság a szolnoki törvényszék területére, a jászberényi járásbíróság területét kivéve, 30. a szombathelyi járásbíróság a szombathelyi törvényszék területére a szentgotthárdi járásbírósági terület kivételével, 31. a veszprémi járásbíróság a veszprémi törvényszék területére, a pápai járásbírósági terület kivételével, 32. a zalaegerszegi járásbíróság a zalaegerszegi törvényszék területére.

58 A társadalombiztosítási bíráskodásról szóló 1932:IV. törvénycikk végrehajtása végett szükséges rendelkezésekről szóló 1932. évi 12.000 számú igazságügyminiszteri rendelet, 2-3. §

59 A társadalombiztosítási bíráskodásról szóló 1932:IV. törvénycikk végrehajtása tárgyában kiadott 12000/1932. I. M. számú rendelet módosításáról és kiegészítéséről szóló 1932. évi 17.000. számú igazságügyminiszteri rendelet, 1-2. §.

60 Sárffy Andor: A társadalombiztosítási bíráskodás II. *Magyar Közigazgatás*, 50 (1932) 50. sz. 3.

Elsőfokú bíróság hatáskörébe tartozott minden olyan per, amely társadalombiztosítási jogviszonyon alapult, akár megállapítás, akár marasztalás vagy jogváltoztatás volt a per tárgya, továbbá a társadalombiztosítási jogszabályok megsértésén alapuló kártérítési vagy más követelés iránti per, ha társadalombiztosítási jogviszonyban állók közt merül fel.

Társadalombiztosítási jogviszony alatt a törvény minden olyan jogviszonyt értett, amely valamely társadalombiztosító intézet és a munkaadó vagy a biztosított közt, vagy a munkaadó és munkavállaló közt vagy két munkavállaló közt a betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikken, a bányatörvény alá eső üzemekben és ezekkel kapcsolatos ipari üzemekben foglalkozó munkásoknak és altszteknek, valamint ezek családtagjainak nyugbérbiztosításáról szóló 1925. évi XXXIV. törvénycikken, az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról rendelkező 1928. évi XL. törvénycikken vagy ezek alapján kiadott rendeleteken alapult. Emellett a társadalombiztosítási bíraskodás útjára tartozott az a nemperes eljárás is, amelynek tárgya a biztosított eltűnésének megállapítása volt.

A társadalombiztosítási bíróság járt el azokban a perekben, amelyek tárgya valamely intézet és szerződéses orvosa vagy szerződéses szülésznője közt fennálló jogviszonyon alapuló követelés volt, továbbá olyan követelés esetén, amelyet a nem intézeti orvos által teljesített gyógykezelés vagy a nem intézeti szülésznő által végzett szülésznői tevékenység alapján, továbbá nem állami vagy más közkórház és nem is nyilvánossági jelleggel felruházott kórház, gyógyintézet vagy fürdő által nyújtott ápolás és ellátás címén az intézettel szemben kívántak érvényesíteni. Két intézet közt a társadalombiztosítási jogszabályok alapján felmerült követelést (ideértve az átutalási járuléktartalékalap iránti követelést is), és az olyan megtérítési követelést, amelyet az intézet azon az alapon érvényesített, hogy közegészségügyi okból elkülönített munkavállalónak táppénzt fizetett ki, szintén a társadalombiztosítási bíróság bírálta el.

Viszont nem tartoztak e bíróság hatáskörébe a társadalombiztosítási kihágási ügyek, amelyekben a járásbíróságok jártak el. A társadalombiztosítási kihágási ügyekben a törvényszékek által hozott másodfokú határozatokkal szemben a jogorvoslati fórum – a jogegység érdekében – a Budapesti Királyi Ítéltábla volt. Nem tartozott társadalombiztosítási perútra a munkavállaló és az elismert vállalati nyugdíjpénztár között felmerült per sem.⁶¹

Kizárólagos illetékeséggel járt el a Budapesti Központi Királyi Járásbíróság a társadalombiztosítási jogviszony létének vagy nemlétének megállapítása iránti perben, ha a vitás jogviszonyban az OTI vagy a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete vagy más olyan intézet volt érdekelve, amelynek székhelye Budapesten

---

61 A társadalombiztosítási bíraskodásról szóló 1932. évi IV. törvénycikk, 3-8. §.

volt, továbbá baleseti járadék vagy baleseti végkielégítési ügyekben, valamint bányanyugdírbiztosítás alapján járó rokkantsági, özvegyi vagy árvasnyugdír vagy végkielégítés (kivéve, ha a diósgyőri Magyar Királyi Állami Vas- és Acélgyár, valamint a komlói Magyar Királyi Kincstári Kőszénbánya társaságai ellen irányult a követelés), végül pedig az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló biztosítás alapján járó járadék vagy végkielégítés iránti perekben.⁶²

A társadalombiztosítási bíraskodás fellebbviteli és felsőbbbíróvága a Budapesti Királyi Ítéltábla volt. Elbíráta a járásbírókokról érkező jogorvoslatokat, de eljárt a törvény által meghatározott ügyekben elsőfokon is. Ezen felül jogegységi feladatokat is ellátott. Akár első, akár másodfokon járt el, mindig háromtagú tanácsban ítélt. Tanácsai elnökből és két bíróból álltak.

A jogorvoslat alól ki voltak zárva a táppénzzel, terhességi, gyermekágyi és szoptatási segéllyel kapcsolatos ügyek. Más ügyekben értékhatharhoz kötötték a fellebbvitel lehetőségét.⁶³

Elsőfokú hatáskörei a következők voltak:

1. az üzemek veszélyességi osztályba és arányszám alá sorozása;
2. döntés abban a kérdésben, hogy szünetel-e a következő munkavállalók baleseti biztosítási kötelezettsége: az állammal a nyugellátás szempontjából viszonyosságban nem álló alapok és alapítványok alkalmazottai; a közforgalmú vasúti vállalatoknál alkalmazottak; a közforgalmú hajózási, kotró-, rév-, komp- és tutajozó-vállalatoknál; valamint ezek üzemeiben, műhelyeiben, építkezéseinél és fenntartási munkálatainál alkalmazottak;
3. az intézeti önkormányzati szerv tagjának önkormányzati tisztségéből való kizárási ügye.⁶⁴

Jogegységi határozatait a jogegységi tanács hozta, amelynek elnökét minden év elején a Budapesti Királyi Ítéltábla elnöke jelölte ki. A jogegységi tanács nyolc rendes és négy póttagja szintén az ítéltábla elnökétől nyerte el megbízatását. Jogegységi határozatot a tanács akkor hozott, ha társadalombiztosítási bíraskodásra tartozó kérdésben eltérő elvi alapon álló bírói határozatok keletkeztek, és az igazságügyi miniszter, vagy a Budapesti Királyi Ítéltábla elnöke a jogegységi határozat meghozatalát szükségesnek tartotta, vagy ha az ítéltábla valamely tanácsa ilyen kérdésben el kívánt térni az addigi bírósági gyakorlat elvi álláspontjától, a Magyar Királyi Munkásbiztosítási Felsőbíróvága döntvényétől, vagy a Budapesti Királyi Ítéltábla jogegységi határozatától, illetve ha ily döntvény vagy

62 A társadalombiztosítási bíraskodásról szóló 1932. évi IV. törvénycikk, 11. §.

63 A társadalombiztosítási bíraskodásról szóló 1932. évi IV. törvénycikk, 31. §.

64 A társadalombiztosítási bíraskodásról szóló 1932. évi IV. törvénycikk, 9. §.

jogegységi határozat megváltoztatását az igazságügyminiszter vagy a Budapesti Királyi Ítéltábla elnöke szükségesnek tartotta.⁶⁵

Társadalombiztosítási és társadalombiztosítási kihágási ügyek a Győri Királyi Járásbíróság gyakorlatában

A társadalombiztosítási kihágási ügyek – mint fentebb látható volt – lényegében ki voltak véve a társadalombiztosítási bíróságok hatásköréből, azonban a szabályozás furcsasága és a gyakorlat mégis azt hozta, hogy ezekben az ügyekben elsőfokon ugyanazon járásbíróságok jártak el, mint a szűk értelemben vett társadalombiztosítási ügyekben.

A társadalombiztosítási kihágást többek között a munkáltató, a biztosított munkavállaló és ennek családtagja tudta megvalósítani. Előbbi azokban az esetekben, ha nem tett eleget bejelentési kötelezettségének vagy nem meghatározott időn belül, illetve, ha a járulékot nem fizette be munkavállalói után. A munkavállaló és családtagja pedig abban az esetben követett el kihágást, ha jogosulatlanul vette igénybe az ellátások valamelyikét, vagy a biztosítási jogviszony tekintetében releváns tények elhallgatásával vagy nem teljeskörű előadásával kívánt hozzáférni valamely ellátáshoz.⁶⁶

Sajnálatos módon a társadalombiztosítási járulékfizetési kötelezettségüknek a munkáltatók sok esetben nem tettek eleget, ezt igazolják a győri járásbíróság iratai is. A fellelhető iratanyag kihágási ügyeinek több mint kétharmad részét a társadalombiztosítási járulék be nem fizetéséből és a munkavállaló be nem jelentéséből adódó ügyek tették ki. Visszatérő fordulata az iratoknak, hogy a terhelt „a kivetett járulékokat törvényes határidőn belül befizetni elmulasztotta, sőt szándékosan a biztosításra kötelezett munkavállalójától levonható járulékrészt sem fizette meg”.⁶⁷ Az ügyek nagy száma ellenére többségében végül az eljárást megszüntették, ugyanis az eljárás alá vont személyek az OTI kerületi irodája általi feljelentésben rögzített hátralékukat befizették. Az egyik legjelentősebb győri társadalombiztosítási járulék hátralék Tomanóczy József komáromi ügyvéd nevéhez volt köthető, aki 1064 pengő járulékot nem fizetett meg az évek során, ahogy az OTI feljelentése fogalmazott „járulékkirovásaira fizetést évek óta nem teljesít”.⁶⁸

65 A társadalombiztosítási bíráskodásról szóló 1932:IV. törvénycikk végrehajtása végett szükséges rendelkezésekről szóló 1932. évi 12.000 számú igazságügyminiszteri rendelet, 30. §.

66 Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére vonatkozó kötelező biztosításról szóló 1928. évi XL. törvénycikk 183. §; A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. törvénycikk, 206-214. §.

67 Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. (továbbiakban: MNL GyMSM GyL) VII. 2a/4. Győri kir. Járásbíróság, Kellner Jakabné ügye.

68 MNL GyMSMGyL VII. 2a/4. Győri kir. Járásbíróság, Tomanóczy József ügye.

Azokban az esetekben, ha a terhelt a bíróság büntető parancsa után sem teljesített, pénzbírsággal sújtották.⁶⁹ Volt, hogy a bíróság méltánylásból is elejtette a vádat a munkáltató körülményeire tekintettel. Így történt ez Ölveczky Antal esetében, aki 1939-től katonaként szolgált és „a csekély üzleti jövedelem a vádlott és családjának élelmezési és gyógykezelési költségeit is alig fedezte”.⁷⁰ A bíróság itt érdekes módon mégis inkább a szándék hiányát állapította meg a fenti érvek alapján a következő módon: „Minthogy a vádlott e meg nem cáfolt védekezéséből a szándékosságra következtetést vonni nem lehet, következésképpen a vádlott cselekménye bűncselekményt nem képez...”⁷¹ Sajnálatos, hogy antiszemitizmuson alapuló méltányossági kérelmet is befogadott a bíróság. Ilyen volt Wenczel Gusztáv magyaróvári cipőfelsőrész-készítő előterjesztése is, aki arra hivatkozott, hogy „mint keresztény kereskedő a zsidó bőrnagykereskedőktől árut egyáltalán nem, vagy csak készpénzfizetés ellenében”⁷² kapott. Ebben az esetben is a szándékosság hiányát állapította meg a bíróság.

A háztartási alkalmazottak esetében fordult elő leginkább az, hogy a munkáltatók nem jelentették be őket, így járulékot sem fizettek utánuk. Ez történt Faragó Tivadar bőnyrétalapi református kántor esetében is, aki az 1940-es OTI feljelentés tanúsága szerint „az utóbbi öt évben háztartási alkalmazottait részben egyáltalán nem jelentette be, részben pedig jóval a törvényes határidőn túl elkésve”⁷³. Védekezése kitűnő korrajzként szolgál, ugyanis úgy fogalmazott, hogy „a bejelentéseket nem tettem meg, de nevezettek nem cselédként voltak nálam alkalmazva, hanem mint bejárónők, cselédkönyvük nem volt”. Tehát a foglalkoztató összemosva a háztartási alkalmazottakra vonatkozó szabályokat a mezőgazdasággal, megpróbálta kijátszani a hatóságot és a bíróságot is azzal, hogy alkalmazottainak be nem jelentését a mezőgazdasági munkavállalók biztosítására vonatkozó hiányos szabályozás kiskapuival indokolta. Faragó tette ezt úgy, hogy a munkavállalók másik köre esetében a kibúvót pontosan gazdasági cseléd létükben látta. A bíróság végül azért szüntette meg az eljárást, mert „a bűnösség oly csekély s a cselekmény tárgyi súlya annyira jelentéktelen, hogy a büntetés a jogrend védelme... érdekében nem mutatkozik szükségesnek.” Látva azonban a mezőgazdasági és háztartási alkalmazottak kihasználtságát és a társadalombiztosítási járulék fizetések elmaradásának sokaságát eme bírói megállapítás nem állta meg a helyét.

---

69 MNL GyMSMGyL VII. 2a/4. Győri kir. Járásbíróság, Kukorelli László ügye; MNL GyMSMGyL VII. 2a/16. Győri kir. Járásbíróság, Komondi Miklós ügye.

70 MNL GyMSMGyL VII. 2a/6. Győri kir. Járásbíróság, Ölveczky Antal ügye.

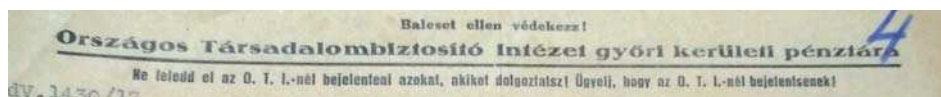
71 MNL GyMSMGyL VII. 2a/6. Győri kir. Járásbíróság, Ölveczky Antal ügye.

72 MNL GyMSMGyL VII. 2a/6. Győri kir. Járásbíróság, Wenczel Gusztáv ügye.

73 MNL GyMSMGyL VII. 2a/8. Győri kir. Járásbíróság, Faragó Tivadar ügye.

Az ügyek elszaporodását mutatja az is, hogy az OTI hivatalos leveleinek fejlécén a következő mondat volt olvasható: „Ne feledd el az OTI-nél bejelenteni azokat, akiket dolgoztatsz! Ügyelj, hogy az OTI-nél bejelentsenek!”⁷⁴

2. ábra: Az OTI fejléce

A munkavállalói oldalon kihágási ügyek nem maradtak fenn. A klasszikus társadalombiztosítási ügyek is elenyésző számúak.⁷⁵ Ezekben a Győri Királyi Járásbíróság mint Társadalombiztosítási Bíróság járt el. A fennmaradt ügyekben a munkavállalók főként a táppénzjogosultság időtartamát vitatták. Ilyen volt Csernitzky Lajos esete is, aki bíróság előtt támadta az OTI azon határozatát, amely keresőképesnek nyilvánította, így további táppénzre már nem tarthatott igényt, habár ő továbbra is betegnek tartotta magát. Azzal érvelt, hogy panaszai továbbra is fennállnak, fájdalmai vannak, főleg a jobb tüdőrészen, így továbbra sem dolgozik. A felkért orvosszakértő megállapította, hogy a felperes bal tüdőlebenyén látható gyógyult betegség nyoma, azonban jobb tüdőlebenyének „nemis volt s nincs is semmi baja”. Emellett a bíróság megállapította, hogy „a panaszait még kinézése sem igazolja s felperesnek semmi hőemelkedése nincs, vérsejtsüllyedése normális, súlya is állandó”. Ezen következtetések alapján a bíróság elfogadta az alperesi (OTI) álláspontot és helyben hagyta az OTI korábbi határozatát.⁷⁶

Összegzés

A társadalombiztosítási szabályok a polgári korban rendkívül színes képet mutattak, a főszabályt adó törvények alól szinte minden esetben számos kivétel volt. Kivételként élt a rendszerben a bányászok társulójának tradíciója okán szinte az egész bányásztársadalom, de külön szabályok vonatkoztak a köztisztviselőkre, ezen belül még elkülönítve a postai alkalmazottakra vagy a vasutasokra, sőt a vasút esetében az egyes magán vasúttársaságokra. A mezőgazdaságban dolgozók helyzete a vizsgált időszakban sajátos volt, a teljes társadalombiztosítási biztosítottságot az időszak alatt nem sikerült kialakítani, az ezen szektorban

⁷⁴ MNL GyMSMGyL VII. 2a/6. Győri kir. Járásbíróság iratai.

⁷⁵ A fennmaradt bírósági iratanyagban 3 ügy található, ezek közül kettő állaga okán csak részben olvasható.

⁷⁶ MNL GyMSMGyL VII. 2a/6. Győri kir. Járásbíróság, Csernitzky Lajos ügye.

dolgozók jelentősen kevesebb szolgáltatást tudtak igénybe venni, mint például az iparban dolgozó munkásság.

Maga a társadalombiztosítási bírászkodás is hosszú utat járt be. Az 1907-es munkásbiztosítási törvény választottbíróági fórumrendszert állított fel, csak felügyeleti jogkört gyakorolhattak a rendes bíróságok.

Az I. világháborút követően a Friedrich-kabinet az eljárás egységesítésére hivatkozva megszüntette a korábbi rendszert és kétfokú bírósági szervezetet hozott létre, ahol a budapesti munkásbiztosítási bíróság mellett vidéken az igazságügyi miniszter és a népjóléti miniszter által felhatalmazott járásbíróágok jártak el, másodfokon különbíróágként megszervezve a Munkásbiztosítási Felsőbíróág ítélkezett. Ezen bíróságok tevékenységében az ülnökök révén munkavállalói és munkáltatói laikus elemek is részt vettek az ítélethozatalban.

Az 1932-es társadalombiztosítási bírósági reform megszüntette a különbíróági rendszert, elsőfokon a Budapesti Központi Királyi Járásbíróág ítélkezett – számos ügyben kizárólagos illetékességgel –, valamint az ezzel felruházott járási bíróságok, köztük a győri is. Másodfokon és az ügyek meghatározott részében elsőfokon a Budapesti Királyi Ítéltábla járt el.

A társadalombiztosítási bírászkodás ilyenfajta különállását 1950-ben szüntették meg, amikor egészében betagozták a rendes bírósági fórumrendszerbe, innen-től elsőfokon a járásbíróágok (később városi bíróságok), másodfokon pedig a megyei bíróságok jártak el.⁷⁷

---

⁷⁷ A társadalombiztosítási bírászkodásra vonatkozó jogszabályok módosítása tárgyában szóló 1950. évi 2.070. számú Igazságügy-minisztériumi rendelet, 1. §.